

רח' המ"ג 5 ירושלים
www.erezhemdah.org
halachapsuka@erezhemdah.org

פסקי דין אקטואליים
בענייני חושן משפט

ב"ה, עיה"ק ירושלים ת"ו

גליון מספר 56, כד בשבט תשס"ט

שת"פ בין 'בית הדין 'משפט והלכה בישראל' ובין 'איגוד בתי הדין - גזית'

בימים שבהם מגמת האיחוד בתוך הציבור הדתי לאומי נראית חשובה מאי פעם, אנו שמחים ליידע את הציבור על הידוק שיתוף הפעולה בין שני גופים חשובים בתחום דין תורה - 'בית הדין משפט והלכה בישראל' שהוקם על ידי מכון 'ארץ חמדה' ללימודי דינות, ו'איגוד בתי הדין - גזית', שהוקם ביוזמתו של הרב ד"ר משה בארי. שני המיזמים הוקמו על יסודות משותפים: לתת אפשרות לציבור להתדיין בדין תורה במקצועיות, ביעילות, ותוך מעורבות במציאות הכלכלית העכשווית. בית הדין 'משפט והלכה בישראל' פעל בירושלים ובתל אביב. בגזית הוקמו במשך כשלוש שנים, כעשרה בתי דין ברחבי הארץ. בחודש אדר תשס"ט איחדו שני הגופים את פעילותם, על מנת לספק לציבור שירות רחב, יעיל ואיכותי עוד יותר. לגוף המשותף משרד ראשי הפועל במשרדי "ארץ חמדה" שבירושלים ומנתב את התיקים לאזורים השונים בארץ. כיום, פועלים תחת הרשת שישה בתי דין, המונחים על ידי עקרונות הלכתיים משותפים וסטנדרטים מנהליים ברמה הגבוה ביותר. למערכת 'הלכה פסוקה' לא נותר אלא לברך את שני הגופים על שהשכילו לאחד את פעילותם, ולהתפלל שהאיחוד ישתלב במאמץ לעודד את הציבור לפנות לדין תורה במקום לבתי המשפט. גם הפעם לא יצא מדור 'עת לדון' עקב מחלתו של הרב עקיבא כהנא.

המערכת:

הרב יואב שטרנברג

הרב עידו הבר, הרב אייל פישלר, הרב עקיבא כהנא

פסקי הדין המתפרסמים ב'הלכה פסוקה', אינם מבטאים את עמדת בית הדין 'משפט והלכה בישראל', וכמו כן אין לראות בפרסומם משום ייעוץ הלכתי או משפטי. מטרת הפרסום היא לעורר דיון הלכתי בין הקוראים. למעוניינים לעשות מנוי (חינם) לבטאון, נא לשלוח מייל לכתובת: halachapsuka@erezhemdah.org
HalachaPsuka.googlepages.com בקרו באתר הלכה פסוקה

רוצים לחתום חוזה לפי ההלכה?

פנו אל: **"משפט והלכה בישראל"**

טלפון: 02-5382710 פקס: 02-5379626 BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG

העקרונות ההלכתיים העולים מפסקי הדין בגליון

1. תנאי שאינו הוגן בחוזה / בית הדין משפט והלכה בישראל

- א. מוסד לימודי רשאי להפסיק את לימודיו של אחד התלמידים בטענה שהוא אינו מתאים למסגרת. הפסקת לימודים שכזו אינה נחשבת כהזנחה של התלמיד, ואינה עילה לתביעה משפטית.
- ב. במקרה מעין זה, זכאי המוסד לשכר לימוד על התקופה שבה שהה התלמיד במוסד.
- ג. לגבי שכר הלימוד עד תום שנת הלימודים במקרה מעין זה, נחלקו הדיינים אם הדבר נחשב כהפסקה מאונס, והמוסד זכאי לשכר כפועל בטל, או שמדובר בהפסקה מרצון של המוסד, וממילא הוא אינו זכאי לשכר על המשך שנת הלימודים.
- ד. במקרה של חוסר התאמה קיצוני ביותר, לכל הדעות יש להתייחס להפסקה כאל אונס.
- ה. כאשר יש בחוזה סעיף שפרשנותו מסופקת, יש להעדיף את הפרשנות לפיה הסעיף הוגן כלפי שני הצדדים, ולא את זו שעל פיה הסעיף אינו הוגן כלפי אחד הצדדים.

2. הגדרת פיצויי פיטורין כחלק מהשכר / בית הדין האזורי ירושלים

- א. תשלום פיצויי פיטורין אינו נחשב כצדקה בדומה לחיוב הענקה בעבד עברי, אלא הוא חיוב גמור הנובע מהחוק.
- ב. פיצויי הפיטורין נחשבים כחלק מהשכר על התקופה שבה העובד עבד, ואין לראות בהם מעין משכורת הניתנת לאחר הפיטורין.

3. מחילה שנעשתה כחלק מהסכם שבוטל / הרב שאול ישראלי

- א. אדם המוחל על תנאי, רשאי לחזור בו מהמחילה כל עוד לא התקיים התנאי, אלא אם כן המוחל אמר שהוא מוחל 'מעכשיו'.
- ב. בכל מקרה שהחיוב ודאי אך לגבי מחילתו יש ספק אם היא תקפה, החיוב נותר במקומו.
- ג. נחלקו הפוסקים אם אשה שמחלה על כתובתה זכאית למזונות במהלך תקופת הנישואין.
- ד. אשה שמכרה כתובתה זכאית למזונות לכל הדעות.
- ה. מחילה שברור שניתנה כחלק מהסכם כולל נחשבת כמכירה, שבה לכל הדעות האישה זכאית למזונות.

בית הדין משפט והלכה בישראל
טרם פורסם

תנאי שאינו הוגן בחוזה

תיאור המקרה

התובע שלח את בנו ללמוד בישיבה שהיא הנתבעת. במהלך השנה שלחה הנתבעת מכתב לתובע ובו התראה על כך שבנו אינו משתלב בישיבה – הוא נעדר משיעורים, אינו מגיע לכל התפילות וכן הלאה. בסופו של דבר, כחודש לאחר תחילת המחצית השנייה של שנת הלימודים החליטה הישיבה להפסיק את לימודי בנו של התובע במוסד. בחוזה שבין הנתבעת לתובע נאמר שאם לאחר 4 שבועות מתחילת כל מחצית יפסיק התלמיד ללמוד בישיבה, לא יוחזר לו שכר הלימוד של כל אותה המחצית.

טענות התובע

התובע טוען שכיוון שהישיבה בעצם לא הצליחה ללמד את בנו, הרי הוא זכאי להחזר מלא של שכר הלימוד. לחילופין, הוא תובע החזר של שכר הלימוד של המחצית השנייה, שבו בוודאי לא למד בנו בישיבה. בהקשר זה, טוען התובע כי לא הוא הפסיק את הלימודים אלא הנתבעת, ובמקרה שכזה לא חל הסעיף האמור.

תשובת הנתבעת

לגבי המחצית הראשונה טוענת הנתבעת, כי ברור שהיא עשתה את המאמצים הנדרשים שהתלמיד ילמד. אין לצפות ממנה להצלחה מובטחת. לגבי המחצית השנייה טוענת הנתבעת, שהסעיף העוסק בשכר הלימוד לקוח מישיבה מפורסמת אחרת, ששם המדיניות היא שגם אם הישיבה בוחרת לסיים את הלימודים, אין מחזירים את שכר הלימוד.

פסק הדין

בית הדין חייב ברוב דעות את הנתבעת להחזיר את שכר הלימוד עבור המחצית השנייה.

הנימוקים

סדר הדברים לבירור פסק הדין:

- א. תשלום השכר בעבור המחצית הראשונה.
- ב. פרשנות הסעיף בחוזה שבין התובע לנתבעת.
- ג. האם התובע חייב לשלם את מלוא שכר הלימוד עבור המחצית השנייה מן הדין?

א. תשלום שכר הלימוד בעבור המחצית הראשונה

בית הדין קבע כי למוסד לימודים שמורה הזכות לקבוע שתלמיד מסוים אינו מתאים למסגרתו. ההדחה כשלעצמה אינה מעידה על כך שהישיבה לא השקיעה מאמצים בתלמיד, אלא רק על העדר התאמה. בנוסף, התובע לא טען כי הנתבעת מזניחה את בנו, אלא רק אחרי שהנתבעת החליטה שלא להמשיך ללמד את הבן. אילו התובע היה חושד בהזנחה אמיתית, מן הסתם היה פונה לישיבה בעניין בשלב מוקדם יותר. לאור זאת החליט בית הדין לדחות את התביעה להחזר שכר הלימוד ששולם בעבור המחצית הראשונה.

ב. פרשנות ההסכם שבין התובע לנתבעת

בית הדין קבע כי יש לפרש את החוזה שבין הצדדים, כפי שהבינו התובע. דהיינו, שרק כאשר התלמיד או הוריו מחליטים להפסיק את הלימודים, אין הם זכאים להחזר שכר לימוד. זאת על סמך מספר נימוקים:

א. לשון החוזה – עיקר המחלוקת בין הצדדים נבעה מפירוש מילה אחת בחוזה - האם פירושה סיום מרצון דווקא או גם סיום מאונס. בית הדין קבע שהשימוש המקובל במילה זו הוא בהקשר של סיום מרצון, ולכן רק כאשר התלמיד מסיים את לימודיו מרצון חל סעיף זה.

ב. פרשנות שמשמעה סעיף שאינו הוגן – כיוון שבית הדין קבע שלמוסד לימודים ישנו שיקול דעת רחב לקבוע שתלמיד מסוים אינו מתאים למוסד, הרי שאם נפרש את הסעיף בחוזה כפי שמבינה הנתבעת, נמצא שבידי הנתבעת ישנו כוח גדול מאוד: היא יכולה לזרוק תלמיד, ויחד עם זאת לשמור על שכר הלימוד שקיבלה בעבור לימודיו. נמצא שפירושה של הנתבעת לחוזה נותן בידה כח בלתי הוגן. אפילו אם היה ספק בלשון החוזה, וכאמור, לדעת בית הדין אין כאן מקום ספק, יש להעדיף פירוש הוגן על פני פירוש שאינו הוגן, משום שיש להניח שלפירוש זה התכוונו הצדדים.

עוד ציין בית הדין, כי העובדה שהחוזה מבוסס על חוזה של ישיבה אחרת, ובאותה ישיבה הפרשנות המקובלת תומכת בדעתה של הנתבעת, אינה מעלה ואינה מורידה. שכן, בשולחן ערוך (חושן משפט סימן רטו סעיף ח) נקבע:

זה עיקר גדול בכל דברי משא ומתן: הולכים אחר לשון בני אדם באותו מקום, ואחר המנהג.

ולכן מה שחשוב הוא אומד דעתם של הצדדים, ולא מה שישביה פלונית בוחרת לפרש את החוזה.

ג. חובת תשלום שכר הלימוד מן הדין

לאחר שנקבע כי הסעיף בחוזה אינו מאפשר לנתבעת להחזיק את שכר הלימוד כאשר התלמיד לא למד, יש לשאול האם לנתבעת יש זכות לכך מן הדין.

בשולחן ערוך (חושן משפט סימן שלד סעיף א) נפסק:

השוכר את הפועל להשקות השדה מזה הנהר, ופסק הנהר בחצי היום – אם אין דרכו להפסיק, או אפילו שדרכו לפסוק והפועל יודע דרך הנהר, פסידא דפועל ואין בעל הבית נותן לו כלום, אף על פי שגם בעל הבית יודע דרך הנהר. אבל אם אין הפועל יודע דרך הנהר ובעל הבית יודע – נותן לו שכרו כפועל בטל. הגה: וכן בכל אונס שאירע לפועל, בין ששניהם היו יודעין שדרך האונס לבא או ששניהן אינן יודעין, הוי פסידא דפועל. אבל אם בעל הבית יודע והפועל אינו יודע, הוי פסידא דבעל הבית.

על פי האמור, אם בעל הבית אינו יכול להמשיך ולהעסיק את הפועל, הוא אינו משלם לפועל בגין מחצית היום שלא עבד בו.

נחלקו האחרונים בביאור הטעם לכך שבעל הבית אינו משלם לפועל את שכר חצי היום שלא עבד. לדעת הסמ"ע (סק"ג), ישנו ספק אם הפועל או בעל הבית היו צריכים להתנות מה יקרה אם יהיה אונס. כיוון שיש ספק, אומרים המוציא מחברו עליו הראיה. שיטה זו נובעת מדברי הרא"ש (בבא מציעא פרק ו סימן ג). לעומת זאת, לדעת הגר"א (סק"ה), לעולם אומרים שהפועל הוא שהיה צריך להתנות. ולכן הפועל מפסיד בוודאי, ולא רק מספק. דברים אלה מבוססים על שיטת תרומת הדשן (סימן שכט).

לכן, במקרה שהפועל קיבל שכר מראש, לדעת הסמ"ע הוא יכול להחזיק אצלו את שכר חצי היום שלא עבד, ולדעת הגר"א הוא צריך להחזירו לבעל הבית.

דעת המיעוט: הדיון האמור בגמרא הוא של פועל שעבודתו מסתיימת באונס. לדעת המיעוט, גם כאן מדובר במקרה של אונס מצידה של הנתבעת. שכן, העובדה שהתלמיד החליט שלא להשתלב בתוכנית הלימודים בישיבה, אילצה את הישיבה להפסיק את לימודיו, ולו רק מחמת הנזק שתלמיד שאינו לומד גורם לשאר התלמידים.

כיוון שמדובר בהפסקה מאונס והנתבעת היא המוחזקת, אין להוציא את הכסף מידיה מספק. יתרה מכך, אפשר לטעון שהעובדה שהתלמיד בחר שלא ללמוד היא בעצם חזרה מרצון של התלמיד והוריו, ולא של הישיבה. במקרה כזה, בוודאי שהישיבה זכאית לשכר לימוד על המשך שנת הלימודים, לכל הפחות כיפועל בטל'.

דעת הרוב: כאמור, לנתבעת ישנו שיקול דעת רחב בשאלה האם להמשיך ללמד תלמיד מסוים או לסיים את לימודיו במוסד. כאשר אין מדובר במצב חד משמעי (כגון תלמיד הסוחר בסמים רח"ל וכדומה), אלא במצב שבו יש מקום להתלבטות אם להשאיר את התלמיד או לא, הרי שהפסקת הלימודים משמעה הפסקה יזומה על ידי הנתבעת, ולא הפסקה באונס. אם פועל מחליט לעזוב באמצע היום, בוודאי שהוא אינו זכאי לשכר על מחצית היום שלא עבד בו.

יתר על כן, העובדה שבהסכם שכר הלימוד קיים סעיף של 'מדיניות החזר' מוכיחה שהנחת היסוד הבסיסית היא שאם התלמיד עוזב, כספו מגיע לו בחזרה. על רקע זה בא סעיף מדיניות החזר לקבוע את המקרים החריגים בהם נשללת, או מוגבלת, הזכאות להחזר כספי. במקום שאין חריג חל, יש תחולה לכלל, כלומר, יש להשיב את הכסף.

בית הדין האזורי ירושלים
פד"ר, כרך יח עמ' 346–353

הגדרת פיצויי פיטורין כחלק מהשכר

תיאור המקרה

התובעת היא גרושתו של הנתבע. בין הצדדים נחתם הסכם לפיו הנתבע ישלם לתובעת \$500 בחודש. ואם משכורתו תקטן או תיפסק, יופחת התשלום במידה אשר תביא בחשבון את הצרכים של שני הצדדים. לאחר מספר שנים הורעו תנאי העבודה של הנתבע, עד שבסופו של דבר פוטר, ושולמו לו פיצויי פיטורין, בשני מועדים – חצי שנה לאחר פיטוריו, ושנה לאחר פיטוריו.

טענות התובעת

התובעת טוענת, שפיצויי הפיטורין הם בגדר משכורת, ולכן עליה לקבל חלק מפיצויי הפיטורין, באותו שיעור יחסי ששילם התובע בתחילת ההסכם.

תשובת הנתבע

הנתבע טוען שפיצויי הפיטורין הם בגדר מתנה, ולכן לא חל עליהם ההסכם. הוא טוען גם, שבתקופה שמשכורתו ירדה, התובעת היתה אמידה למדי – היא קנתה רכב חדש וכדומה. ולכן הוא אינו חייב לשלם לה חלק מהשכר.

פסק הדין

בית הדין דחה את התביעה.

הנימוקים

סדר הדברים לביורור פסק הדין:

- א. האם פיצויי פיטורין הם משכורת או מתנה?
- ב. האם פיצויי הפיטורין הם שכר עצמאי או חלק מהשכר הקודם?
- ג. אופן הפחתת התשלום כאשר משכורתו של הבעל ירדה.

א. פיצויי פיטורין - משכורת או מתנה

ספר החינוך (מצווה תפב) דן במצוות הענקה לעבד עברי. בסיום דבריו כתב החינוך:
ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות בזמן הבית, שאין דין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג כמו שכתבתי במה שקדם, ומכל מקום אף בזמן הזה ישמע חכם ויוסף לקח, שאם שכר אחד מבני ישראל ועבדו זמן מרובה או אפילו מועט שיעניק לו בצאתו מעמו מאשר ברכו השם.
מחויב זה למדו חלק מהפוסקים את המקור לנוהג שהפך לחוק, לפיו על המעביד לתת לעובד פיצויי פיטורין.

הסמ"ע (חושן משפט סימן פו סק"ב) ציין, שאין דין 'שעבודא דרבי נתן' בהענקה. והטעם הוא ש'הענקה אינה לעבד עברי מתורת חיוב, אלא מתורת ויתור ומתנה בתורת חנינה'. ורק על חובות חל שעבודא דרבי נתן. לכן אילו תשלומי פיצויי הפיטורין היו מדין הענקה, לא היה מגיע לתובעת חלק בסכום זה. שהרי אין זה תשלום בגין עבודה, אלא כעין מתנה שנותנים לעובד מפוטר. אבל כיום פיצויי הפיטורין הם בתורת שכר עבודה, ואדעתא דהכי מתקשרים ביניהם העובד והמעביד, ולכן מדובר בשכר, ויש מקום לתביעת התובעת.

ב. פיצויי פיטורין - חלק מהשכר הקודם או משכורת נוספת

בית הדין קבע כי פיצויי הפיטורין אינם משכורת נוספת שמקבל העובד, אלא הם חלק מהמשכורת שמקבל העובד בקביעות. שהרי התחשיב של פיצויי הפיטורין הוא משכורת חודש על כל שנה שעבד העובד. ההסכם מגדיר את חובת התשלום של הנתבע כ-\$500 לחודש, שנקבעו על פי משכורתו של הנתבע. אין זה משנה ממה היה מורכב שכרו של הנתבע באותו הזמן, שהרי כך או אחרת נקבע כי כנגד השכר ישלם הנתבע לתובעת \$500. מכיוון שבית הדין קבע כי פיצויי הפיטורין הם חלק משכרו של הנתבע, נמצא שהתשלומים בסך \$500 ששילם עד פיטוריו, כוללים כבר את ההפרשה על חשבון פיצויי הפיטורין.

ג. אופן הפחתת התשלום כאשר משכורתו של הבעל ירדה

בהסכם אכן כתוב, שאם משכורתו של הנתבע תרד בצורה ניכרת, התשלום יפחתו במידה אשר תביא בחשבון את 'הצרכים של שני הצדדים'. עם זאת, בית הדין קבע כי טענת הנתבע, שיש לתובעת דירה ומכוננית חדשה ומכאן יש להסיק שיש לתובעת כספים ושיש להביא זאת בחשבון, דינה להידחות. בהסכם כתוב ש'הצרכים' של שני הצדדים יהיו המודד לתשלום, ולא כמות הכסף שיש לצדדים. ואדרבה, כיוון שיש לתובעת דירה שעולה כסף, או מכוננית חדשה, הרי שהצרכים שלה גדלים ולא קטנים. לכן קבע בית הדין שיש להשתמש באותו היחס שהיה בזמן חתימת ההסכם. וכיוון שהתשלום המקורי היה כשישית ממשכורתו של הנתבע, עליו להמשיך ולשלם כשישית ממשכורתו גם כשזו פחתה.

הרב שאול ישראלי, בית הדין הרבני הגדול
משפטי שאול סימן כח

מחילה שנעשתה כחלק מהסכם שבוטל

תיאור המקרה

הצדדים הם בעל ואשה המתגוררים בנפרד מזה מספר שנים. בין הצדדים נחתם הסכם גירושין, לפיו סודרו גם יחסי הממון שבין הצדדים. במסגרת ההסכם נאמר שהאשה "מוחלת בזה על כתובתה ועל כל הזכויות הנובעות ממנה".

בשלב מסוים, לאחר החתימה על ההסכם וקודם שההסכם אושר בבית הדין, חזרה בה האשה, שהיא התובעת, מהסכמתה להתגרש. כעת מתבררים ענייני ממון שונים בשתי ערכאות שונות – מזונות הילדים בבית המשפט למשפחה, ומזונות האשה עצמה בבית הדין הרבני.

טענות התובעת

התובעת תובעת מזונות, כדין כל אשה נשואה. לטענתה, הוויתורים שנעשו במסגרת הסכם הממון מתייחסים רק למצב שבו ההסכם משמש בפועל. אולם, כיוון שההסכם בטל, אין משמעות לווייתוריה שבהסכם.

תשובת הנתבע

הנתבע טוען, כי כיוון שהתובעת ויתרה על 'הכתובה והזכויות הנובעות ממנה' הרי שהיא ויתרה גם על המזונות, ושוב אין מקום לתביעה כלפיו.

פסק הדין

בית הדין חייב את הבעל לשלם מזונות.

הנימוקים

סדר הדברים לבירור פסק הדין:

א. האם מחילה שנעשתה כחלק מהסכם שלא בא לכלל מימוש תקפה למרות שההסכם בטל?

ב. מה מעמד המחילה בנדון דידן?

ג. האם ויתור על כתובה כולל ויתור על מזונות?

א. מעמד מחילה שנעשתה כחלק מהסכם

המחנה אפרים (הלכות אסמכתא סימן ו) דן בדעת הרמב"ם, האם במחילה יש בעיה של אסמכתא או לא. בפשוטות, הרמב"ם (הלכות מכירה פרק יא הלכה ד) כותב במפורש, שבמחילה אין בעיה של אסמכתא, ולכן מחילה בתנאי מועילה.

אלא שעל כך קשה מדברי הרמב"ם (שם הלכה יח)

כשהיו חכמי ספרד רוצים להקנות באסמכתא כך היו עושים, קונין מזה שהוא חייב לחבירו מאה דינרין, ואחר שחייב עצמו קונין מבעל חובו שכל זמן שיהיה כך או שיעשה כך הרי החוב זה מחול לו מעכשיו, ואם לא יהיה או לא יעשה הריני תובעו בממון שחייב עצמו בו. ועל דרך זו היינו עושים בכל התנאין שבין אדם לאשתו בשדוכין ובכל הדברים הדומין להם.

מדוע היו חכמי ספרד צריכים לומר שמוחל 'מעכשיו', הרי גם בלא 'מעכשיו' במחילה אין בעיה של אסמכתא?

המחנה אפרים מסביר, שבסתם מחילה נעשית מייד, וכיוון שהיא נעשית מייד אין בה בעיית אסמכתא, כמבואר ברמב"ם (שם הלכה ז) שגם קניין הנעשה 'מעכשיו' אין בו בעיית אסמכתא. הצורך בהוספת 'מעכשיו' במקרה של חכמי ספרד הוא כדי שהמוחל לא יוכל לחזור בו קודם שנתקיים התנאי.

נמצא, שכאשר אדם מחל על תנאי מסוים, הוא יכול לחזור בו מהמחילה קודם שנתקיים התנאי, אלא אם כן אמר שהמחילה חלה 'מעכשיו'.

ב. מעמד המחילה בנדון דידן

בנדון דידן, לשון החוזה הוא שהתובעת 'מוחלת בזה על כתובתה'. לשון זו סובלת שני פירושים: (א) 'בזה' פירושו מייד עם החתימה. לפירוש זה, האשה מוחלת מייד על כתובתה, והרי זה כהוספת 'מעכשיו' ושוב אינה יכולה לחזור אם לא נתקיימו שאר סעיפי ההסכם. (ב) 'בזה' משמעו כחלק מביצוע ההסכם. לפירוש זה, האשה מוחלת רק בכפוף לביצוע שאר ההסכם.

בשו"ת הרדב"ז (חלק א סימן שסד), התייחס למקרה של ספק אם האשה מחלה על כתובתה וכתב:

דלא אמרינן בכי האי גוונא לא מפקינן ממונא מספיקא, כיון שהחוב הוא מבורר צריך שלשון המחילה יהיה גם כן מבורר.

נמצא שאין להפסיד האשה המזונות אף אילו היה ברור שמחילתה על הכתובה כוללת גם ויתור על המזונות, שהרי גם בנדון דידן מדובר על ספק מחילה.

יש לציין, שלדעת אחד הדיינים, אין כל ספק כי כאשר זוג עורך הסכם גירושין, ומפרט בו את כל התנאים בקשר לגירושין, הרי ודאי הוא, בגדר אומדנא דמוכח לכול, כי הכוונה בכל ההסדרים הללו, אם לא נכתב בהסכם במפורש אחרת, היא אך ורק בגלל ועקב הגירושין למעשה. וכאשר אחד מבני הזוג חוזר בו מהגירושין, ולפי הדין בידו לעשות כך, הרי בטלות כל ההתחייבויות וכל המחילות שבהסכם, ובאין גירושין גם הן אינן.

ג. ויתור על הכתובה – האם כולל ויתור על מזונות?

בשולחן ערוך (אבן העזר סימן צג סעיף ט) נאמר:

מחלה כתובתה לבעלה, הפסידה מזונותיה שאחר מותו, אבל בחייו יש לה מזונות. ויש מי שאומר שאף בחייו הפסידה מזונות.

בבית שמואל (שם סק"ט) ובגר"א (שם סק"א) ביארו, שהדעה הראשונה בשולחן ערוך, היא שיטת רש"י, הר"ן והרא"ש, הסוברים שויתור על הכתובה אינו כולל ויתור על המזונות כל זמן הנישואין. לדעת הבית שמואל והגר"א, הסיבה לכך היא שהמזונות במהלך הנישואין אינם חיוב הנובע מהכתובה, אלא הם חיוב עצמאי, כנגד מעשה ידיה של האשה.

אבל הנחל יצחק (אבן העזר חלק א סימן עז ענף ב) כותב, שחיוב המזונות נובע משני עניינים: (א) כחלק מההתחייבויות של הבעל בכתובה, (ב) משום שהבעל מעכב את האשה מלהינשא לאחר, ולכן אין לה מי שיזון אותה מלבדו.

באשה שויתרה על כתובתה אלא שאינה מוכנה להתגרש, כותב הנחל יצחק ששני הטעמים אינם שייכים, ולכן הבעל אינו חייב במזונותיה.

השיטה השנייה המובאת בשולחן ערוך, שמחילת הכתובה כוללת גם ויתור על מזונות האישה במהלך הנישואין, היא שיטת הרמב"ם.

הבית שמואל (סקי"ח) הבין בדעת הרמב"ם, כי אשה שמכרה את כתובתה יש לה מזונות כל משך הנישואין, ורק לאחר מיתת הבעל אין לה מזונות מן היורשים. לעומת זאת, המוחלת על כתובתה, אין לה מזונות כבר במהלך הנישואין.

בית הדין הסביר, שיסוד החילוק בין מוכרת למוחלת הוא, שלגבי מוכרת אנו מניחים שהיא מוכרת את כתובתה מחמת הכרח כלשהו, ולכן אין היא מוותרת אלא על מה שהיא מוכרת. לעומת זאת, לגבי המוחלת, מדובר במוחלת מרצון, שממילא מוחלת 'בעין יפה', ומוותרת על יותר.

לפי זה, קבע בית הדין, כי אף אם נאמר שהמחילה משמעה מחילה 'מעכשיו' ובלא תלות בשאר ההסכם, הרי זו מחילה שיש כנגדה תמורה – שאר הסעיפים בהסכם, ולכן היא דומה למכירה ולא למחילה, וממילא אין היא מתייחסת למזונות קודם הגירושין, שלא נזכרו במפורש בלשון המחילה.

תגובות לפסקי הדין בגליון הקודם

פסק הדין בנושא: קבילות ראיות הנוגדות את חוק הגנת הפרטיות

מאחר שפסק הדין הובא בדגש יותר משפטי ופחות הלכתי, אני חושב שמן הראוי להעמיד דברים על דיוקם, ולהבהיר שפסק הדין של בית הדין הרבני נהפך ובוטל בבג"ץ (בג"ץ 6650/04 פלוני נ' בית הדין הרבני).

בפסק דינו קבע השופט ברק מספר קביעות חשובות:

א. "רשות היחיד" איננה מונח מתחום הקניין, והזכות לפרטיות איננה תלויה בקניינו של האדם אלא באדם עצמו, והיא "הולכת" איתו באשר ילך. כך, יכול האדם להיות זכאי לפרטיות גם בבית הוריו או אפילו בתא טלפון. מבחינה זו אין משמעות לא להיותו של הבית רשום על שם שני הצדדים, ולא לצילום במרתף לעומת חדר השינה. מאחר שהבעל באותו מקרה חדל להתגורר בבית, הפך הבית כולו ל"רשות היחיד" של האשה.

ב. חשובה מכך, בעיניי, היא קביעתו שביחס לבני זוג קיימת גם קיימת הזכות לפרטיות – ובעניין זה אני מצטרף, בענווה, לביקורתו כלפי בית הדין. האם לאשה אין זכות לפרטיות מפני בעלה? תפיסתו של בית הדין הרבני בעניין זה איננה מובנת לי כל עיקר. תמיהתו של כב' הרב דיכובסקי כפי שהבאתם, לפיה הכרה בזכות הפרטיות תביא לכך שבעל המעיין במכתבי אשתו יעבור עברה פלילית איננה תמוהה לענ"ד כל עיקר. ראשית, למשפט הפלילי כלים להתמודד עם טענות מעין אלה (וכי יעלה על הדעת שמי שיגיש יין-קידוש לקטין יעבור עבירה פלילית? והלא הגשת – ולא רק מכירת – אלכוהול לקטין היא עברה? ועדיין הגשת אלכוהול לקטין במסבאה היא עברה פלילית); שנית, באמת מן הראוי שבעל יבקש את רשותה של אשתו, ולו גם כ"הרשאה כללית" לפני שהוא פותח מכתבים הממוענים אליה.

ג. גם אם לבית המשפט או בית הדין הסמכות לקבוע כי ראייה שהושגה תוך פגיעה בפרטיות היא קבילה, עליו לעשות זאת בשים לב לרעיונות שמאחורי חוק הגנת הפרטיות, ולהפעיל סמכות זו באופן מצומצם ומוגבל. השופט ברק מבהיר, כי מחד גיסא לא ניתן לטעון שכל ראייה הפוגעת בפרטיות תהיה פסולה, ומאידך גיסא לא ניתן לטעון שכל ראייה התורמת לגילוי האמת תהיה קבילה – שאם נקבל אחת מסברות אלה, אין משמעות לשיקול הדעת של בית המשפט. ראייה הפוגעת בפרטיות תהיה קבילה רק תוך ביצוע איזון בין עוצמת הפגיעה בפרטיות, מצד אחד, לבין חשיבותה של הראייה לפסק הדין והאפשרות לבסס את פסק הדין על ראיות אחרות, מצד שני. השופט ברק התייחס לצילומים כאל הפגיעה הקשה ביותר שניתן לחשוב עליה.

בשולי הדברים אבקש להוסיף כי מקריאת פסק הדין והתקציר שהבאתם ניתן לעמוד על פער מהותי בין תפיסות העולם השונות של בית הדין ושל בית המשפט ביחס לאיזון הראוי במקרי התנגשות בין קדושת הנישואין ובין האוטונומיה של הפרט. עם זאת, דומה שהן בית הדין והן בית המשפט התאמצו למנוע "התנגשות חזיתית" בין שתי המערכות. בפני בית הדין העידו שני עדים – חוץ מהבעל הפסול לעדות – שראו את האשה במעשיה. ועם זאת בחר בית הדין "לכבול" את עצמו לחוק הגנת הפרטיות, ולנסות למצוא את הנתבי, בתוך הדרך שסלל החוק, לקבל את הראיות. בית המשפט, מנגד, הפך אמנם את פסק דינו של בית הדין, אך לא הורה על פסילת הראייה באופן מוחלט אלא הותיר בידי בית הדין האזורי את שיקול הדעת מה לעשות בראייה והאם באמת יכולה הראייה לשנות באופן מהותי את התוצאה או שמא ניתן לוותר עליה.

מאמץ כזה הוא מבורך בעיני. מן הראוי ששתי המערכות תחיינה זו לצד זו תוך שהאחת מכבדת את רעותה, והאמת והשלום אהבו". (עו"ד אבישי פלדמן)

שער לדין

החיובים המוטלים על שומר אבידה

לאחר שעסקנו בשאלה, באילו מקרים חייב אדם להרים אבידה על מנת להשיבה, נדון כעת בחובותיו של המוצא, בהיותו שומר אבידה.

חובות אלו מתחלקות לשלושה תחומים: (א) החובה לשמור על החפץ, עד שיגיע ליד בעליו; (ב) החובה להכריז על החפץ כדי שהמאבד יוכל לקבלו בחזרה; (ג) החובה להחזיר את החפץ בסימנים בלבד.

חובת השמירה על החפץ

בגמרא (בבא מציעא כט.) נחלקו האמוראים בשאלה, מהי רמת חיוב השמירה של שומר אבידה – האם שומר אבידה נחשב כשומר חנם או כשומר שכר. בביאור הסברא ששומר אבידה ייחשב כשומר שכר למרות שברור שאסור לו ליטול שכר על עצם השמירה מן הבעלים, אומרת הגמרא (בבא קמא נו.) שני הסברים: "רב יוסף אמר כשומר שכר דמי, בההיא הנאה דלא בעיא למיתבי ליה ריפתא לעניא הוי כשומר שכר. איכא דמפרשי הכי: רב יוסף אמר כשומר שכר דמי, כיון דרחמנא שעבדיה בעל כורחיה, הלכך כשומר שכר דמי".

ההסבר הראשון של הגמרא בבבא קמא הוא המכונה 'פרוטה דרב יוסף': היות ששומר אבידה נחשב 'עוסק במצווה' הוא פטור מלתת צדקה בזמן שהוא מתעסק בשמירת האבידה (כגון בשעה שהוא גולל את הספר תורה על מנת שלא יתעפש וכדומה). הרווח שיש לשומר האבידה מחמת שהוא אינו צריך לתת צדקה בשעה זו, הופך אותו, לדעת רב יוסף, לשומר שכר.

ההסבר השני של הגמרא הוא, שסתם חיוב שמירה הוא כשל שומר שכר, דהיינו חיוב לשלם גם במקרה של גניבה ואבידה. ואמנם, מי שנהיה שומר מרצונו, סביר להניח שאינו מוכן להתחייב בגניבה ואבידה אם אינו מקבל שכר, אבל מי שהתורה מטילה עליו לשמור, כדוגמת שומר אבידה, הרי היא מטילה עליו את חיוב השמירה באופן הרגיל שלו – כולל תשלום במקרה של גניבה ואבידה.

בשולחן ערוך (חושן משפט סימן רצא סעיף ד) מבואר, ששומר אינו מתחייב לשמור על חפץ, אלא לפי מה שידע שהחפץ שווה. ולכן, אם אדם אמר לשומר שבתוך הארנק יש סכום כסף מסוים, ולאחר שהחפץ אבד התברר שיש בו יותר, אין השומר חייב לשלם אלא לפי מה שידע מראש שנמצא בפנים.

קצות החושן (שם סק"ד) מבאר, שהיסוד לדין זה הוא שחיובי השמירה אינם חיובים שהתורה מטילה על האדם, אלא חיובים שהשומר נוטל על עצמו (וזאת על פי התירוץ האחרון בתוספות בכתובות נו: ד"ה ראשון). ולכן ברור ששומר אינו נוטל על עצמו חיוב יותר מאשר מה שהוא חושב שהחפץ שווה. לאור זאת מסתפק קצות החושן, מה יהיה הדין בשומר אבידה, כגון ששומר על חפץ שחשב שהוא זול, והתברר שהוא יקר:

ראוי לספק בשומר אבידה שסבור שהוא כסף, כגון שהיה מחופה כסף ובתוכו זהב, מי נימא כיון דהתורה רמי עליה

נטירותא בעל כרחו, דכתיב 'ואספתו אל תוך ביתך' הוה ליה כמו ארנקי בגדיש לר' יהודה דחייב אע"ג דאינו אלא

פשיעה כיון דאינו תלוי בקבלתו, או נימא דגם בשומר אבידה כי האי גוונא פטור?

הספק של קצות החושן תלוי, לכאורה, בשני ההסברים לשיטתו של רב יוסף. אם נאמר ששומר אבידה נחשב שומר שכר רק משום פרוטה דרב יוסף, אין לנו ראייה לכך ששומר אבידה שונה משאר שומרים. אולם, לפי ההסבר השני בגמרא, ששומר שכר שומר מתוך מחויבות, יש מקום לומר, כפי שמסתפק קצות החושן, שאולי חיוב השמירה שלו אינו תלוי בידיעתו את שווי החפץ.

להלכה נחלקו הראשונים כיצד לפסוק. דעת הרמב"ם (הלכות גזילה ואבידה פרק יג הלכה י) ובעקבותיו השולחן ערוך (חושן משפט סימן רסז סעיף טז) שהלכה כרב יוסף, ושומר אבידה נחשב כשומר שכר. לעומת זאת, התוספות (בבא מציעא כט. ד"ה והוי) מסיקים שהלכה כרבה, וכן פסק הרמ"א (חושן משפט שם).

חיוב הכרזה

בתורה מבואר, שחובתו הראשונה של מוצא האבידה אינה לשמור על החפץ עד להגעת הבעלים, אלא להשיב את החפץ לבעליו: "לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך" (דברים כב, א). רק כאשר המוצא אינו יודע מיהם הבעלים, או כאשר הבעלים אינם במקום קרוב, מוטלת החובה המשנית: "ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך עד דרש אחיך אותו והשיבתו לו" (שם פס"ב). במשנה (כח.) מתוארת חובת ההכרזה:

ועד מתי חייב להכריז? עד כדי שידעו בו שכניו, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: שלש רגלים, ואחר הרגל האחרון שבעה ימים, כדי שילך לביתו שלשה ויחזור שלשה ויכריז יום אחד. גמרא. תנא: שכני אבידה. מאי שכני אבידה? אילימא שכני דבעל אבידה – אי ידע ליה ליזול ולהדריה נהליה! אלא: שכני מקום שנמצאת בו אבידה.

ובהמשך הגמרא (שם עמוד ב):

תנו רבנן: בראשונה, כל מי שמצא אבידה היה מכריז עליה שלשה רגלים, ואחר רגל אחרון שבעת ימים, כדי שילך שלשה ויחזור שלשה ויכריז יום אחד. משחרב בית המקדש, שיבנה במהרה בימנו, התקינו שיהו מכריזים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. ומשרבו האנשים התקינו שיהו מודיעין לשכניו ולמיודעיו, ודיו. מאי משרבו האנשים? דאמרי: אבידתא למלכא.

נמצא, שחובת ההכרזה כיום היא רק 'בבתי כנסיות ובבתי מדרשות' המצויים בקרבת המקום שבו נמצאה האבידה. כיוון שחלק מהיהודים כיום אינם קוראים מודעות בבתי כנסת, לצערנו, הכוונה היא לתליית מודעות במקום שבו נמצאה האבידה. בזמן האחרון עלה אתר בשם Ebood.co.il שדרכו גם כן אפשר לקיים את מצוות ההכרזה (בנוסף על ההודעה במקום שבו נמצאה האבידה – לא כתחליף לה).

סימנים

כאשר מגיע אדם וטוען שהוא הבעלים של האבידה, התורה מחייבת את שומר האבידה להחזיר את החפץ רק לאחר בירור שהטוען הוא אכן הבעלים. על הפסוק 'עד דרש אחיך אותו' דרשו חכמים (בבא מציעא כח.): 'והיה עמך עד דרש אחיך אותו' – וכי תעלה על דעתך שיתנגנו קודם שידרשנו? אלא, דרשהו אם רמאי הוא או אינו רמאי. ומבואר בגמרא שם, שהכוונה היא, שהטוען צריך לתת סימנים של החפץ, וע"י הסימנים ניכר שהוא הבעלים של החפץ, כי אחרת לא היה יודע אותם.

עם זאת, הסימנים אינם מסלקים כל חשש, ולכן אומרת המשנה (שם ע"ב):

אמר את האבידה ולא אמר סימניה – לא יתן לו. והרמאי, אף על פי שאמר סימניה – לא יתן לו, שנאמר 'עד דרש אחיך אותו' – עד שתדרוש את אחיך, אם רמאי הוא אם אינו רמאי.

דהיינו, שאדם שידוע לנו שהוא רמאי, אין משיבים לו את האבידה בסימנים, עד שיביא עדים שהיא שלו. עוד מבואר בגמרא, שמשרבו הרמאים, התקינו שלכל אדם יהיה דין של רמאי, שאין מחזירים לו בסימנים, אלא רק בעדים או בסימנים המובהקים שנאמרו לגבי רמאי. הראשונים נחלקו מה דינו של סתם אדם לאחר התקנה – לדעת הרמב"ם (הלכות גזילה ואבידה פרק יג הלכה ג) והשולחן ערוך (שם סעיף ו), לאחר התקנה אין הבדל בין מי שידוע שהוא רמאי לבין כל אדם, ואין מחזירים אלא בעדים או כשיביא עדים שאינו רמאי. אולם, הרא"ש ובעקבותיו הרמ"א (שם) פסקו, שלכל אדם משיבים גם כיום בסימן גמור, ולרמאי אין משיבים אלא רק בעדים. לשיטתו, התקנה לא התייחסה לסימנים גמורים אלא רק לסימנים הנקראים 'סימן מובהק', כגון שאומר את מידותיו של החפץ, את משקלו או המקום שבו נמצא, שמן הדין ניתן לסמוך עליהם אבל לאחר התקנה לא. נמצא, שכיום אין להשיב חפץ לטוען שהוא בעליו, אלא אם כן הטוען מציין סימנים גמורים בחפץ.